

ԿՅԱՆՔԻ ԻՄԱՍՏԻ ՊԱՀԱՆՋՄՈՒՆՔԸ ԵՎ ՆՐԱ ԲԱՎԱՐԱՐՈՒՄԸ

Վիտյա ՅԱՐԱՄԻՇՅԱՆ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ - պահանջմունքներ (ֆիզիոլոգիական, սոցիալական, հուզական շփման, կյանքի իմաստի), պահանջմունքի ձևավորում և բավարարում, կյանքի իմաստի կորուստ, ինքնագնահատական, նույնականացում իդեալի հետ, հերոնիզմ, պոբերթաթ, էքզիստենցիալիզմ:

Ключевые слова: потребности (физиологические, социальные, в эмоциональных связях, в смысле жизни), формирование и удовлетворение потребностей, потеря смысла жизни, самооценка, идентификация с идеалом, гедонизм, пубертат, экзистенциализм.

Key words: needs (physiological, social, in emotional relationships, in the sense of life), the formation and satisfaction of needs, the loss of meaning in life, self-concept, identification with the ideal, hedonism, puberty, existentialism.

В.Ярамишян

Потребность смысла жизни и ее удовлетворение

В статье обсуждаются некоторые вопросы, связанные с психологической проблемой формирования, удовлетворения или неудовлетворения потребности смысла жизни. Предпринята попытка проанализировать эту неоднозначную проблему с точки зрения некоторых психологических теорий, в частности, экзистенциальной концепции. Неудовлетворенность потребности смысла жизни вызывает глубокий кризис, для преодоления которого потребуются значительные усилия.

V.Yaramishyan

The Need for the Meaning of Life and its Satisfaction

In the article some questions connected with a psychological problem of formation, satisfaction or dissatisfaction of requirement of meaning of life are discussed. An attempt to analyze this intricate problem from the point of view of some psychological theories, in particular, of the existential concept is made. The dissatisfaction of requirement of meaning of life causes deep crisis which overcoming will require considerable efforts.

Տողվածում քննարկված են կյանքի իմաստի պահանջմունքի՝ որպես հոգեբանական հիմնախնդրի, ձևավորման և բավարարման մի քանի հարցեր: Փորձ է արված այս ոչ միանշանակ հասկացությունը վերլուծելի հոգեբանական մի քանի տեսությունների, մասնավորապես՝ էքզիստենցիալիստական հայեցակարգից: Կյանքի իմաստի պահանջմունքի չբավարարումը հանգեցնում է խորը ճգնաժամի, որի հաղթահարման համար պահանջվում են նշանակալի ջանքեր, իսկ բավարարման դեպքում բարձրանում է ինքնագնահատականը, անձն իրեն կարևոր և բավարարված է գտում:

Կյանքի իմաստը ոչ այնքան հոգեբանական, որքան հոգևոր-փիլիսոփայական եզրույթ է: Նրա վերաբերյալ կարելի է դատողություններ անել, տեսական վարկածներ, փիլիսոփայական, աստվածաբանական և կրոնական բացատրություններ առաջադրել, սակայն թե «ո՞րն է կյանքի իմաստը», գիտությունը (մասնավորապես՝ հոգեբանությունը) միանշանակ պատասխանել չի կարող: Գիտությունը կարող է միայն ճշմարտանման պատասխաններ տալ այն հարցերին, թե «ինչպե՞ս», «ի՞նչ պայմաններում», «ի՞նչ կլինի, եթե...»: Գիտական բացատրություն գտնելու դժվարությունն այն է, որ կյանքի իմաստն անմիջականորեն առնչվում է մարդու՝ որպես կենսաբանական էակի, գոյության վերջնական նպատակին, մարդկության՝ որպես հանրույթի, նախանշանակությանն ու առաքելությանը: Քննարկող խնդիրն անձնային առումով նույնպես բավականաչափ բարդ է, թեև միանգամայն ակնհայտ է, որ կյանքի իմաստի հստակեցումը կարևոր նշանակություն ունի անձնավորության հոգևոր-բարոյական կերպարի ձևավորման գործում, իսկ դրա բացակայությունը հղի է ոչ ցանկալի հետևանքներով: Անձնային առումով կյանքի իմաստը կարելի է հասկանալ որպես նպատակադրում, շրջապատող իրականության վրա ներագդելու ոճ, ապրած կյանքի ընթացքում ձեռք բերած արդյունքների համապատասխանեցում՝ նախնական մտադրություններին: Այս դեպքում ենթադրվում է գտնել հետևյալ հարցերի պատասխանները՝

- որո՞նք են կյանքի կարևոր արժեքները,
- ո՞րն է կյանքի (մարդու) նպատակը,
- արժե՞, արդյոք, ապրել և, եթե այո, ապա՝ ինչի՞ համար:

Անձնային առումով կյանքի իմաստի վերաբերյալ նախնական պատկերացումները ձևավորվում են գործունեության ընթացքում և կախում ունեն կոնկրետ իրադրությունից, անհատի սոցիալական կարգավիճակից, լուծվող խնդիրների բովանդակությունից, անձի հոգեբանական առանձնահատկություններից՝ մասնավորապես՝ աշխարհընկալումից: Այստեղ ևս չլուծված

խնդիրներն ավելի շատ են, քան լուծվածները, քանի որ, որպես կանոն, արտաքին բարենպաստ պայմանների դեպքում մարդն իր համար սովորաբար կյանքի իմաստ է ընտրում հաջողության և երջանկության հասնելը, իսկ անբարենպաստ, թշնամական պայմաններում, ընդհակառակը, կյանքը կարող է իմաստագրվել, կորցնել իր արժեքավորությունը:

19-րդ դարի վերջին-20-րդ դարի սկզբին մասնագետները պնդում էին, որ մարդու բոլոր օրգանները զարգանում են որոշակի նպատակի ուղղությամբ: Ըստ Ա.Ադլերի՝ «Նոզու զարգացումը նման է օրգանական զարգացմանը: Ամեն մարդ ունի կոնցեպցիա կամ իդեալ, որն անհրաժեշտ է այն բանին հասնելու համար, ինչը նա համարում է ակտուալ՝ տվյալ իրադրության մեջ: Առանց նպատակի մարդու գործունեությունը զրկված կլինի որևէ իմաստից»[5]: Ա.Ադլերը հետաքրքիր եզրահանգում է կատարել նաև այն մասին, որ «իմաստն» իմաստ ունի միայն այն դեպքում, երբ արտահայտվում և հասկացվում է ուրիշների կողմից, այնպես, ինչպես խոսքը [6]: Նետագայում կյանքի իմաստի գիտական ընկալումը խիստ անհատականացվել է: Կ.Ռոջերսն իր «Անձի տեսություն» գրքում խոսել է այն մասին, որ յուրաքանչյուր անհատ գոյատևում է անընդհատ փոփոխվող այն ապրումների աշխարհում, որոնց կենտրոնում գտնվում է ինքը: Ըստ նրա, ճշմարտությունն այն է, որ անհատի անձնական կյանքի իրական և ամբողջական իմաստը կարող է իմանալ միայն ինքը՝ անհատը: Միայն ինքը կարող է իմանալ, թե ինչպես է ընկալում այս կամ այն զգացումը: Մարդը երբեք չի կարող ճշգրիտ իմանալ, թե ինչպես են ուրիշներն ընկալում ասելի սրսկումը կամ քննության տապալումը: Ամեն մարդու համար իր ապրումների աշխարհը, բառիս բուն իմաստով, անհատական, անձնական աշխարհն է[4]:

Կյանքի իմաստի թեման առավել ամբողջական է ներկայացրել ավստրիացի հոգեբույժ և նկրուլոգ Վ.Ֆրանկլը՝ պնդելով, որ կյանքի իմաստը ոչ միայն անհատական է, այլ նաև տարբեր է նույն անհատի համար կյանքի տարբեր փուլերում[3]: Մարդու համար կյանքի իմաստի փնտրտուքը նրա բնագրային մղումների իրագործումը չէ, այլ կյանքի գլխավոր շարժիչ ուժը: Կյանքի իմաստն ունիկալ և առանձնահատուկ է այն պատճառով, որ կարող է իրականացվել միայն տվյալ մարդու կողմից և միայն այն ժամանակ, երբ նա կհասկանա, թե կոնկրետ ինչը և ինչպես կարող է բավարարել նրա կյանքի իմաստի պահանջմունքը:

Ժամանակակից հոգեբանությունը գտնում է, որ կյանքի իմաստը «բոլոր մարդկանց բնորոշ մոտիվացիոն միտում է, որը հանդիսանում է անձնավորության վարքի և զարգացման հիմնական շարժիչ ուժը: Ըստ վերջին հետազոտությունների, այն մարդիկ, ովքեր ձգտում են ապրել իմաստալից, ծերության ժամանակ էլ պահպանում են մտքի պայծառությունը, հոգեկանի առողջությունը և նույնիսկ ավելի երկար են ապրում, քան նրանք, ովքեր ապրում են միայն կյանքից բավականություն ստանալու համար»[1]:

Հոգեբանության տեսությամբ զբաղվող մասնագետների համար միանշանակ է, որ հոգեկանի բոլոր դրսևորումները, մասնավորապես՝ անձնավորության պահանջմունքների համակարգը, բարդ կառուցվածք ունեն: Պատմականորեն մշակվել են բազմաթիվ մոտեցումներ՝ մարդու պահանջմունքների վերաբերյալ ու փորձեր են կատարվել դրանք ենթարկելու աստիճանաբաշխական դասակարգման, սակայն գրեթե բոլոր հեղինակները համերաշխ են եղել այն հարցում, որ երևույթն ավելի քան բարդ է [2,5]: Խորքային տեսությունները (Ջ.Ֆրեյդի հոգեվերլուծությունը, Ա.Ադլերի անհատական հոգեբանությունը, Է.Ֆրոմմի մարդասիրական հոգեվերլուծությունը, Կ.Հորնիի նկրոտիկ հակամարտությունների տեսությունը, Կ.Յունգի անալիտիկ տեսությունը, Է.Էրիկսոնի Ես-հոգեվերլուծությունը, Է.Բյորնի տրանսակցիոն վերլուծությունը), հումանիստական հոգեբանությունը (Ա.Մասլոուի հումանիստական թեորիան, Կ.Ռոջերսի մարդակենտրոն մոտեցումը), էքզիստենցիալ հոգեբանությունը (Բ.Յալոմի, Ռ.Մեյի, Ջ.Բյուշենտալի դպրոցը, Վ.Ֆրանկլի լոզոթերապիան, Ա.Լենգլեի էքզիստենցիալ վերլուծությունը), կոգնիտիվ և սոցիալ-կոգնիտիվ ուղղությունը (Ջ.Կելլիի անձնային կոնստրուկտների, Ա.Բանդուրայի և Ջ.Ռոտտերի սոցիալ-կոգնիտիվիստիկական թեորիաները), բիհևիորիստիկական հոգեբանությունը (Բ.Սքինների օպերանտ ուսուցման թեորիան), անձի տեսության դիսպոզիցիոն ուղղությունը (Գ.Օլպորտ), կոնստրուկտների թեորիան (Ռ.Կետտել), հոգեկան խանգարումների տեսությունները (Կ.Յասպերսի հոգեկան կյանքի շեղումների, Կ.Լեոնհարդի անձնային շեշտադրվածության թեորիաները, Պ.Գուրևիչի անձի կլինիկական տեսությունը) տարբեր տեսանկյուններից ու յուրահատուկ մեթոդաբանությամբ բացահայտում են անձնավորության հոգեբանական ձևավորման, դրսևորման գործընթացները []: Թվարկված տեսություններն ու մոտեցումներն իրենց բազմազանությամբ ապացուցում են, որ երբեք և ոչինչ այնքան պարզ չէ, որքան թվում է:

Այս հոդվածում մենք կփորձենք անդրադարձալ անձնավորության, այսպես կոչվող, սոցիալական պահանջմունքների համակարգում առանձնահատուկ տեղ զբաղեցնող մի պահանջմունքի, որին ընդունված է անվանել «կյանքի իմաստի պահանջմունք»: Միանգամից նշենք, որ հասուն,

ձևավորված մարդու գործունեության այն գլխավոր ուղղվածությունը, որը կարող է դրսևորվել վարքային կայուն գծի իրացմամբ, կյանքի իմաստի պահանջմունքն է: Պարզ մեկնաբանությամբ, «իմաստը» որևէ երևույթի, առարկայի, խորհրդանշանի նշանակության անձնային ընկալումն է: Քիչ ավելի ընդլայնված պատկերացմամբ, «իմաստը» ինչ-որ բանի իդեալական բովանդակությունն է, եության գաղափարը, նախանշանակությունը, վերջնական նպատակը, արժեքավորությունը [4]:

Դատելով մարդու վարքագծից և գործողություններից, դժվար է միանշանակ պնդել, թե նրա հոգեկանում կյանքի իմաստի պահանջմունքը վերջնականորեն ձևավորված է, ավելին՝ բավարարված է, թե ոչ: Բանն այն է, որ այս պահանջմունքի ձևավորված կամ բավարարված լինելու վերաբերյալ արտաքին նշաններ քիչ կան: Համեմատելու համար նկատենք, որ հուզական շփման պահանջմունքը մարդու անհատական զարգացման ժամանակ ձևավորման ընդգծված ընթացք չի ունենում և նրա բավարարումը վրա է հասնում այն ժամանակ, երբ մարդուն հաջողվում է իր մասնակցությամբ կամ ներկայությամբ հուզական դրական ֆոն ստեղծել այլ մարդկանց միջավայրում: Հուզական շփման պահանջմունքն ուղղված է իրական, այսրոպեական նպատակների իրագործմանը, այսինքն՝ հեռագնա ռազմավարություն չունի: Ասվածի «իմաստն» այն է, որ բավական է, որպեսզի մարդը հայտնվի ուշադրության կենտրոնումուայնպիսի զգացողություն ունենա, որիքն ընդունում են, հարգում, հաշվի նստում իր հետ, որպեսզի նրա հուզական շփման պահանջմունքը լիովինբավարարվի: Կյանքի իմաստի պահանջմունքն անհամեմատ հասուն, գիտակցված պահանջմունք է և այլ մեխանիզմով է բավարարվում: Այս պարագայում մարդու հոգեկանն ուղղված է լինում այն բանին, որպեսզի շրջապատի մարդիկ ընկալեն և խրախուսեն իր գործողությունները՝ անկախ հուզական վերաբերմունքից: Եթե հուզական շփման պահանջմունքը որոշակի փուլում՝ անձնավորության ձևավորման շրջանում, կարող է օգտակար դեր կատարել, ապա հասունացած մարդու համար այն կարող է «պարզունակ ու նեղ» լինել և վերածվել արգելալի: Նկատենք, որ Ա.Ադլերի անհատական հոգեբանության տեսանկյունից, այսպես կոչվող, «չհասունացած անձնավորության»հոգեբանությունն այսօր կիրառելի է, թերևս, միայն ախտաբանական հոգեբանության համար: Ընտանիքը, աշխատանքը, հասարակությունը հաճախ մարդուն առաջադրում են բազմապիսի խնդիրներ, ուստի ոչ միշտ է հնարավոր լինում հասնել համատարած քաջալերանքի: Առաջ է գալիս ընտրություն կատարելու անհրաժեշտություն: Կատարված ընտրությունը վերաբերվում է կյանքի ուղու հստակեցմանը, ինչն էլ ենթադրում է կայուն սկզբունքների մշակում և կիրառում: Առանց կայուն սկզբունքների մարդը շատ արագ տեղի կտա՝ կյանքի բազմաբնույթ մարտահրավիրների առջև: Նրա հոգեկանը, պատկերավոր ասած, «կփռվովի»:

Այսպիսի տրամաբանությունը նշանակո՞ւմ է, արդյոք, թե յուրաքանչյուր ոք միշտ ունենում է կյանքի իմաստի ձևավորված պահանջմունք և հստակորեն գիտակցում է իր գործողությունների հիմնական ուղղվածությունը: Դիտարկումներն ակնհայտորեն վկայում են, որ ոչ, չի գիտակցում կամ միշտ չէ, որ գիտակցում է: Այլ խնդիր է, որ մարդը հաճախ պարտավոր է լինում որոնել և գտնել այն՝ կյանքի իմաստը, ինքն իրեն հաշվետու լինելու և հստակեցնելու համար, թե ինչո՞ւ, ի՞նչ արդյունքի հասնելու համար է անհրաժեշտ այսպես կամ այնպես գործել: Սա էլ հենց կյանքի իմաստի պահանջմունքն է, որնիրմեջ ներառում և կենտրոնացնում է գոյություն ունեցող մյուս բոլոր պահանջմունքները: Քննարկենք տիպական օրինակներից մեկը՝ մոր՝ երեխայի նկատմամբ ցուցաբերած խիստ բնական ու հասկանալի հոգատարությունը: Մայրը կարող է այդ մասին բարձրաձայն չխոսել, նույնիսկ չնկատել, թե որքան է ինքը կենտրոնացած իր երեխայի խնամքի հարցերով, սակայն նրա բոլոր արտահայտություններն ու գործողությունները միանշանակ միտված կլինեն երեխայի խնամքին ու պաշտպանությանը: Երբ երեխան հեռանում է, մայրն իրեն դժբախտ է զգում և ասում է՝ «կյանքը կորցրել է իմաստը»: Այս ճմարտությունը վաղուց են նկատել ոչ միայն ընտանիքի, այլ նաև աշխատանքի հոգեբանությամբ զբաղվող մասնագետները: Օրինակ, մեքենաշինական գործարանի հարահոսի վրա աշխատող բանվորը, որն ինչ-որ դետալ է կցում մեքենային և դրա դիմաց ստանում է նյութական վարձատրություն, հավանաբար, ինքնանվաստացման ու հիասթափության զգացումներ կունենա, եթե ուղակիորեն հարց տա ինքն իրեն՝ «ինչո՞վ եմ զբաղված, ինչ նշանակություն ունի այն աշխատանքը, որը ես եմ կատարում», սակայն նա իր ձանձրալի թվացող գործին մեծ կարևորություն կտա, եթե գիտակցի, որ իր մասնակցությունից է կախված լինելու պատրաստվող մեքենայի որակը: Հակառակ դեպքում, զարգանում է աշխատանքից բավարարված չլինելու, իր արժեքը նսնագնելու, անտարբերության զգացումներ:Անձնական դիտարկումներից կարելի է պնդել, որ ասվածն առավել մեծ չափով վերաբերվում է զինձառայողներին, օրինակ՝ մարտական դիտակետի դիտորդին, որը երբեմն ժամեր շարունակ իրականացնում է հակառակորդի գործողությունների դիտարկում, սակայն վերջինիս կողմից առանձնահատուկ որևէ գործողություն չի նկատում: Զուտ արդյունքի տեսակետից, նրա աշխատանքը գուցե չնչին արժեքավորություն ունի (քանի որ ոչինչ չի դիտարկել, որովհետև

դիտարկելու ոչինչի եղև), սակայն այդ արժեքավորությունը հազարավոր անգամ կմեծանա, եթե խնդրին մոտենանք հայրենիքի զինյալ պաշտպանի կողմից պետական սահմանի հուսալի պաշտպանության տեսակետից:

Լյանքի իմաստի պահանջմունքը հոգեկան գործընթաց չէ, այլ հատկություն, ինչպես թռչնի համար՝ թռիչքը: Ապրելով հասարակության մեջ, մարդն անպայման պետք է գտնի Լյանքի իր ուղին, այն ճանապարհը, որը նրան կտանի դեպի ընդունակությունների դրսևորում: Այստեղ պետք է կատարենք մեկ վերապահում. «պետք է գտնի Լյանքի իմաստը» արտահայտությունն դեռևս չի նշանակում, որ այդպես էլ կա: Ներտոնիկ մարդիկ միշտ չէ, որ «գտնում են» Լյանքի իմաստը: Այնպիսի դեպքերում, երբ մարդը հայտարարում է, որ Լյանքն իր համար այլևս իմաստ չունի, որովհետև «գործադրվող ջանքերն ապարդյուն են», դեռևս չի նշանակում, որ նա իրականում կորցրել է Լյանքի իմաստը և «ամեն ինչ վերջացած է»: Հիասթափված, սակայն հոգեկան ամրության որոշակի պաշար ունեցող մարդկանցից շատերը կարող են շարունակել ակտիվ գործել՝ բավարարելով Լյանքի իմաստի պահանջմունքը: Հիասթափության զգացումը պարզապես կարող է ապամոքիլիզացնել մարդու հոգեկան ներուժը՝ նրան տալով ակտիվ ջանքերից հետ կանգնելու մոտիվներ: Ինչ վերաբերում է մարդու կողմից արված վերբալ արտահայտությանը՝ հայտարարությունը, ապա այն կարող է մնալ «հայտարարության» մակարդակի վրա, և ոչ ավելին:

Լյանքի իմաստի պահանջմունքի ձևավորման վրա ազդեցություն են ունենում բազմաթիվ գործոններ, որոնց թվից մենք կառանձնացնենք երկու հիմնական չափորոշիչ.

1. Մարդը, Լյանքի իմաստի պահանջմունքի ուղղորդմամբ, ուժերի գերլարումով ձգտում է իր նպատակներին՝ հաշվի չառնելով ֆիզիոլոգիական պահանջմունքների բավարարման անհրաժեշտությունը: Շրջապատում հաճախ կարելի է հանդիպել հրապուրված, ոգևորված, ֆիզիկական զրկանքները չնկատող և դրանք արհամարհող մարդկանց, ում գործողությունները դեկավարվում են, ինչպես իրենք են մեկնաբանում, «խիստ կարևոր գաղափարով»: Նման իրավիճակը ակնհայտորեն մատնանշում է Լյանքի իմաստի պահանջմունքի լիարժեք ձևավորման մասին:

2. Լյանքի որևէ փուլում մարդը հիասթափվում է, կորցնում եռանդը: Այս դեպքում կարող են վրա հասնել լարվածությունը, ներտոնիկ ռեակցիաները: «Լյանքն ինձ համար այլևս իմաստազրկվել է»՝ հայտարարում է ընկճված հոգեվիճակում հայտնված մարդը:

Լյանքի իմաստի պահանջմունքի բավարարումը: Հաջողակ ու ճանաչված մարդկանց մեծամասնության համար Լյանքի իմաստի բավարարումն է եղել նրանց նշանակալի աշխատությունների ստեղծման շարժիչ ուժը: Այն բանի գիտակցումը, որ անհատն իսկապես կարևոր է, որ նրա աշխատանքն ուղղված է մարդկության բարօրությանը, բազմապատկում են ուժերը, արդյունավետ են դարձնում գործունեությունը: Այսպիսի ընկալումից են առաջ գալիս «հայրենասիրական պարտք», «բժշկի առաքելություն», «ուսուցչի բարձր անուն» և այլ հասկացությունները: Նման գաղափարներով սողորված մարդն իրեն նույնականացնում է իդեալի հետ և ուղղված է լինում իր արժանիքների վերարտադրմանը: Սակայն, այսպիսի նույնականացումը եականորեն տարբերվում է դեռահասության տարիքում իդեալի ընտրության և նրա հետ նույնականանալու պահանջմունքից, որն ավելի շատ նմանակում, քան նույնականացում է ենթադրում: Հասուն մարդու մոտ նույնականացումը, նախևառաջ, սեփական համոզմունքների մշակում է, Լյանքի իմաստի ձևակերպում: Մարդն իրեն ինքնուրույն և կարևոր է զգում, իր նպատակների իրագործմանը ձգտում է բոլոր հնարավոր միջոցներով: Արդեն նշեցինք, որ որոշ կանայք իրենց Լյանքի իմաստը սահմանափակում են երեկայի դաստիարակությամբ: Հոգեկան առողջության տեսակետից սա կարելի է բնութագրել որպես հոգեբանական և վարքային շեղում, սակայն ակնառու ցույց է տալիս, թե մարդն ինչպես կարող է պայքարել մի բանի համար, որը դարձել է գոյության իմաստ: Տարբեր հոբբիները և սիրած զբաղմունքները, որպես փոխհատուցման տարբերակ, բնորոշ են այն մարդկանց, ովքեր դժվարություն ունեն Լյանքի իմաստի ձևակերպման հարցում:

Լյանքի իմաստի պահանջմունքի բավարարման առավել բարձր ձև է որևէ էթիկական-փիլիսոփայական դիրքորոշման մշակումը: Օրինակ՝ հեղուկիզմը: Նպատակին ուղղված ջանքերի գործադրումը որոշ մարդկանց մոտ կարող է գուրակցվել բավականության զգացումների հետ: Լյանքի իմաստի պահանջմունքը, ինչպես նշեցինք, ոչմիշտ է հստակ ձևակերպված լինում: Ոմանք շեշտում են, որ «ժամանակ չունեն» այդ մասին մտածելու: Իսկապես, միամտություն կլինի կարծել, թե բավական է ունենալ որևէ ձևակերպված գաղափար՝ Լյանքի իմաստը ձևավորված ու բավարարված համարելու համար: Երբեմն նույնիսկ հնարավոր է հակասություն՝ մարդու դիրքորոշումների, ուղղվածության, Լյանքի իրադրությունների և ոչ ճիշտ ձևակերպված Լյանքի իմաստի միջև: Հաճախ լինում է այնպես, որ մարդուն թվում է, թե ինքը անվերապահ հետևում է իր սկզբունքներին, մինչդեռ իրականում նրա գործունեությունը ընդհանուր ոչինչ չունի նրա ընտրած Լյանքի իմաստի հետ:

Օրինակ, մարդն իր համար ընտրել է տնտեսագետի մասնագիտություն, ցանկանում է արտադրություն կազմակերպել և հասնել մեծ հաջողությունների, մինչդեռ խառնվածքով պասիվ, աստենիկ, ալարկոտ է և առաջադրված խնդիրը լուծում է միայն երևակայության մեջ: Արդյունքը լինում է այն, որ նա սկսում է անհաջողությունների մեջ մեղադրել հանգամանքներին, դեկավարությանը, շրջապատին: Խնդրի բացատրությունն այն է, որ մարդն իր համար ընտրել է անհամեմատ բարդ ուղի, որին դժվար է հասնել իր հոգեկերտվածքով: Մեր շրջապատում շատ կան կյանքի դժվարություններից հիապոթիված մարդիկ՝ գրական քննադատ, որին չի հաջողվել բանաստեղծ դառնալ, տաքսու վարորդ, որին չի հաջողվել ուսուցիչ դառնալ, մսագործ, որը ժամանակին երագել է քաղաքներ կառուցելու մասին և այլն: Կյանքի իմաստի պահանջմունքը բավարարելու ընդունակություն չունեցող մարդը կարող է ֆրոստրացվել, հակված լինել տարբեր ապաթիաների, անգործունակության, դրանց արդյունքում՝ էրգիստենցիալ նևորգի: Այս դատողություններից կարելի է հանգել շատ կարևոր եզրակացության՝ կյանքի իմաստը մարդու համար պետք է լինի հնարավորինս մատչելի, ոչ կոնկրետ, այլ ընդհանրական, որպեսզի հնարավորություն տա այն բավարարել տարբեր ճանապարհներով: Հավասարապես անօգուտ է նաև շատ ընդհանրական ձևակերպումը՝ օրինակ, դառնալ լավ մարդ, ինչ-որ բանի հասնել և այլն: Այսպիսի անորոշությունը կդժվարացնի համապատասխան մոտիվի ընտրությունը, կյանքի ուղու և վարքագծի կոնկրետացումը: Մարդը կդառնա «անողնաշարավոր»: Վտանգավոր է նաև մոտիվի խնդրայությունը: Օրինակ, շրջապատում լավագույնի համբավ վայելով ուսուցչուհին բավականություն էր ստանում միայն այն դեպքում, երբ նրան գովաբանում էին, որովհետև ուներ բացառիկության զգացում, ինքնասիրահարված էր: Նրա գործունեության ուղղվածությունը, փաստորեն, մանկամիտ բովանդակություն ուներ՝ ամեն գնով հասնել գովասանքի: Արդյունքը եղել է այն, որ նրան չվիրավորելու համար գործընկերները ջանում էին քիչ քննադատել, բայց նաև՝ ավելի ու ավելի քիչ գովաբանել: Ուսուցիչը մնացել է միջակության սահմաններում: Եթե կյանքի իմաստը հեռագնա չէ, այլ գտնվում է ինչ-որ տեղ մոտակայքում, ապա այս դեպքում ևս հնարավոր են տարբեր հակասություններ: Օրինակ, մարդը ձգտել է ճանաչման արժանանալ, որևէ հասարակական դիրք զբաղեցնել, և դա նրան հաջողվել է: Այժմ ակնհայտորեն նվազել է հետագա պայքարի անհրաժեշտությունը, և նա իրեն խաբված է զգում, չբավարարված: Եթե մարդը կյանքի իմաստը ձևակերպել է վաղ տարիքում, օրինակ՝ 12-13 տարեկանում, երբ նրա համար կարևոր է եղել հուզական շփման պահանջմունքի բավարարումը, ապա ողջ կյանքի ընթացքում կարող է ափսոսալ դրա համար: Դեռահասության տարիքում անհնար է ձևակերպել այնպիսի կյանքի իմաստ, որը ակտուալ լինի հասուն մարդու համար: Անձնավորությունը կարող է ճիգերը կենտրոնացնել իր նպատակին հասնելու համար, սակայն հետագայում անպայմանորեն կառնչվի «հոգեկանի աղքատացման» վտանգի առջև:

Այժմ վերադառնանք թեմայի մեկնակետին և փորձենք մեկնաբանել կյանքի իմաստի պահանջմունքի գեներալը: Ի՞նչ գործոններ են մասնակցում կյանքի իմաստի պահանջմունքի ձևավորմանը: Մասնագետները գտնում են, որ կյանքի իմաստի ձևակերպման գործում կարևոր դերակատարություն ունի մարդու ռեֆլեքսիան՝ ներհայեցողական ընդունակությունը, որն անմիջականորեն հիմք է ծառայում այդ պահանջմունքի ձևավորման համար: Որպես ձևավորող գործոն՝ ծառայում է ճանաչողական պահանջմունքի հետ կապված էքսպանսիվությունը՝ իր երկու բաղադրիչներով: Առաջին բաղադրիչը կարելի է անվանել բացարձակ ճանաչողություն, երբ երեխան ձգտում է իմանալ այն ամենը, ինչ նրան հասանելի է: Նա մթությունից վախենում է ոչ թե այն պատճառով, որ մուռ է, այլ որ «ճանաչելու» ոչինչ չկա, նա անձանդ մարդկանցից վախենում է ոչ այն պատճառով, որ այդ մարդը տգեղ է, այլ որ հասանելի չէ իր մեթոդներով և հայտնի չէ, թե ինչ արժեք է ներկայացնում՝ դրական, թե բացասական: Երկրորդ բաղադրիչը ճանաչողության հետ կապված գնահատականն է: Երեխայի համար բնական է ճանաչողության խիստ պրագմատիկ մեխանիզմը՝ ձին հեծնելու համար է, մայրը՝ կերակրելու, կատուն՝ խաղալու և այլն: Այսինքն՝ նոր առարկաների իմաստը երեխան հասկանում է այն ժամանակ, երբ ընկալում է նրանց գործառնությունը: Երեխայի աճին զուգընթաց վրա է հասնում մի պահ, երբ հետագոտության առարկան դառնում է իր անձը, իր հոգեկանը՝ ո՞վ եմ ես, ինչի՞ համար եմ աշխարհ եկել և այլն: Այս հարցերին նա դժվար է պատասխանում և ֆրոստրացվում է, որովհետև.

ա/ պահանջվում է զգալի կենսափորձ՝ վերացական հասկացություններով դատողություններ կատարելու համար,

բ/ հարկավոր է գիտելիքների պաշար, որոնցով հնարավոր կլինի ձևակերպել որևէ իմաստ,

գ/ ուշադրության կայուն կենտրոնները, եթե խնդիրը վերաբերում է միջանձնային հարաբերություններին, հասարակական խնդիրներին,

դ/ հուզական հավասարակշռվածության որոշակի մակարդակը, որը բացակայում է դեռահասության տարիքում:

Չպետք է մոռանալ նաև դեռահասության տարիքի համար գերիշխող մի երևույթի՝ պոբերթաթի(սեքսուալ պահանջմունքի) մասին, որը մեծ չափով ազդեցություն է գործում անձնավորության կողմնորոշումների և նպատակների վրա՝ գործողություններին հաղորդելով անհետևողականություն, անհավասարակշռվածություն, անհաջողության մատնվելու վախ: Ուստի հատուկացման տվյալ փուլում ձևավորված կյանքի իմաստի պահանջմունքը, որպես կանոն, մատնված է լինում անհաջողության: Ահա թե ինչու այս ժամանակահատվածը անվանում են «դեռահասության ճգնաժամ», կամ «հատուկացման դժվարություններ»: Հետաքրքիր է, որ հասարակական զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող ազգությունների մոտ նման խնդիր չկա: Պատանին արագ ներգրավվում է ավագների միջավայր, որովհետև կյանքի իմաստը պրիմիտիվ է:

Խնդրո առարկա թեման չենք կարող լիարժեք մեկնաբանված համարել, եթե զոնն համառոտ անդրադարձ չկատարենք էքզիստենցիալիզմի գաղափարախոսությանը կամ գոյության փիլիսոփայությանը (լատ. exsistentia-գոյություն): Էքզիստենցիալիզմը գեղարվեստական-փիլիսոփայական, միաժամանակ՝ ընդգծված հակագիտական, իռացիոնալ, երբեմն ասվածաբանական և աթեիստական միտումներով տարածված հոսանք է, ժամանակակից փիլիսոփայության ազդեցիկ ուղղություններից մեկը: Ձևավորվել է 20-րդ դարի սկզբներին և շատ զոնրով արտացոլում է այդ ժամանակաշրջանը: Դրանով է բացատրվում էքզիստենցիալիզմի դրույթների մեծամասնության ողբերգական տոնայնությունը և ընդհանուր հոռետեսական երանգավորումը (5):

Էքզիստենցիալիզմի ձևավորման վրա ազդեցություն են թողել Ֆեյդոր Դոստոևսկու, Ֆրիդրիխ Նիցշեի, Մ. Շելլերի տեսությունները: Էքզիստենցիալիզմի գաղափարները պաշտպանել և զարգացրել են բազմաթիվ նշանավոր փիլիսոփաներ. Գերմանիայում՝ Մարտին Հայդեգերը, Կառլ Յասպերսը, Ֆրանսիայում՝ Ժան-Պոլ Սարտրը, Ալբեր Բամյուն, Ռուսաստանում՝ Լև Շևստովը, Նիկոլայ Բերդյաևը:

Էքզիստենցիալիզմը պայմանականորեն բաժանում են կրոնական (Յասպերս, Գաբրիել Մարսել, Բերդյաև և այլն) և աթեիստական (Հայդեգեր, Սարտր, Բամյու և այլն) ուղղությունների: Էքզիստենցիալիզմի կենտրոնական հարցերն են՝ մարդու գոյությունը, կյանքի իմաստը, նրա դերն ու ուղին, ճակատագիրը: Էքզիստենցիալիզմի համար առաջնայինը մարդն է, նրա ներաշխարհը, զգացմունքները, որոշումները: Մարդու գոյությունը նախորդում է էությանը, մարդկային իրականությունը (Հայդեգեր) առաջնային է: Էքզիստենցիալ խնդիրները յուրաքանչյուր մարդու գոյության փաստից բխող խնդիրներ են, մարդու կողմից իր գոյության ձևի զգացումը: Գոյությունը կամ էքզիստենցիան անհնար է փոխանցել հասկացությունների միջոցով, այն օբյեկտ չէ, քանի որ մարդը չի կարող օբյեկտիվորեն դիտարկել իրեն կողքից: Գոյությունը չի ենթարկվում ռացիոնալ ճանաչմանը, այն ճանաչելու միակ միջոցը այդ վիճակը վերապրելն է: Ըստ Յասպերսի, մարդու գոյությունը իմաստավորվում է «սահմանային իրավիճակներում», որոնք են՝ տառապանքը, պայքարը, աշխարհի անողորմությանը և թշնամանքին դիմակայելու ուղիներ գտնելը:

Էքզիստենցիալիստի համար մարդը զուրկ է էությունից՝ նախքան գիտակից գոյությունը: Մարդը սկզբում գոյություն ունի, և միայն հետո կողմնորոշվում է, մտնում իրական էությունների և իմաստների ոլորտ: Մարդն այն է, ինչ ինքն իրեն դարձնում է: Մարդը ոչ այլ որ է, քան ինքնիրեն նախագծողը: Նա գոյությունունի այնքանով, որքանով ինքն իրեն կերտում և իրականացնում է: Վախկոտը պատասխանատու է իր վախկոտության, ստախտը՝ իր ստի համար: Մարդն է պատասխանատու իր արարքների համար, այլ ոչ թե հասարակությունը:

Ըստ Սարտրի, մարդը պատասխանատու է նաև այլ մարդկանց համար: Բացահայտելով իրեն՝ նա բացահայտում է այլ մարդկանց և դրանով նրանց դարձնում նույնքան իրական, որքան ինքն է: Այլ մարդիկ անհրաժեշտ են անձի գոյության և ինքնաճանաչության համար:

Աթեիստական էքզիստենցիալիզմը ելնում է այն դրույթից, որ Աստված չկա, ուստի մարդուն ամեն ինչ թույլ է տրված: Մարդն ապրում է աշխարհում, որտեղ կրոնական հույսը մահացել է, նա պետք է ապրի առանց վերին իմաստի և օգնության: Մարդը լքված է, անգոր, քանի որ չունի հենակետ, ապավինելու ատյան: Մարդն ազատ է. նա դատապարտված է լինելու ազատ: Միևնույն ժամանակ, կրոնական էքզիստենցիալիստները, ընդունելով մարդու ազատ լինելը և կամքի գերիշխանությունը, գտնում են, որ այդ ազատությունը իր գագաթնակետին է հասնում Աստծուն ճանաչելու միջոցով: Ազատության հետ մեկտեղ, էքզիստենցիալիզմի մեջ կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում ընտրության գաղափարը: Մարդը տարբերվում է այլ էակներից իր ընտրության, այդ ընտրության համար իր առջև պատասխանատվություն կրելու հնարավորությամբ: Ընտրելով իր համար, մարդը միաժամանակ ընտրում է ամբողջ մարդկության համար: Իր ընտրությամբ մարդը կանգնում է մահ-ոչնչի առջև, դիմակայում դրան, հաստատում իր ես-ը, կողմնորոշվում ոչնչի համեմատ: Ըստ կրոնական էքզիստենցիալիզմի, մարդու ընտրությունը տեղի է ունենում Աստծո առջև, իսկ մարդու ճշմարիտ ընտրությունը «Աստծո պատկերի» ընտրություն մեջ է:

Գրականություն

1. Конюхов Н.И. Прикладные основы современной психологии: термины, законы, концепции, методы, Москва, 1992г, 72 стр.
2. Немов Р.С.-Психология, Москва, 2005г, 639 стр.
3. VictorE.Frankl. Man's Search for Meaning,1985,Washington Square Press.
4. Роджерс, К. «Теория личности».
5. <https://hy.wikipedia.org/wiki/>
6. <https://ru.wikipedia.org/wiki/> Психология личности.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Վիտյա Յարամիշյան -

Նոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ,
հ.գ.թ., պրոֆեսոր, Ա.Մխիթարյանը: